

"האדם השר"

מאת: גיורא רפאלי

עמוק בנפשנו חי לו "האדם השר". אנו מכירים אותו היטב ומניחים לו לשיר בעיקר בהיותנו לבד: בנסיעה במכונית, במקלחת או בחיק הטבע. לעיתים אנו מצטרפים אליו בהיסוס, "על קצות האצבעות", לפעמים בקול גדול ויש אשר רק מקשיבים לו.

הזמרה כדרך ביטוי הנובעת מבפנים, הייתה עד לפני שנים לא רבות חלק מחיי היום יום. המבוגרים שבנו זוכרים עדיין את נוהגם של הורנו לשיר תוך כדי עבודתם, בחוג המשפחה, בחג, בשמחות וביגון. המוסיקה, והשירה בפרט, נחוו כביטוי להלכי הנפש הזורמים באדם במעלות ובמורדות חייו. ילד היה נחשף לחוויית השירה מינקותו. שיר הערש, שירי הילדים במשחקיהם, השירה בחוג המשפחתי ומאוחר יותר בשנות הנעורים כאשר כל פעולה בתנועת הנוער הייתה נפתחת בשירה משותפת. כל החגים שהיוו חלק מרכזי בחיי התרבות, היו עטופים במוסיקה ובשירה.

במבט על המצב היום, נראה כי השירה פעילות אנושית בלתי – אמצעית, חיה, הולכת ונעלמת. מרבית הילדים אינם זוכים לשירי ערש מפי אמם, הילד לא שר בחיק המשפחה. בחלק גדול מגני הילדים המוסיקה המוקלטת הולכת ומחליפה את קולה השר של הגננת.

בבתי הספר היסודיים הולכת ונדחקת המוסיקה לשוליים. ברוב חטיבות הביניים ובתי הספר התיכוניים לא מתקיימים שיעורי מוסיקה כלל. המוסיקה כמקצוע, נתפשת כתחום אומנותי לבעלי כשרון, או כ"העשרה" למקצועות המדעיים השולטים במערכת הלימודים. מוסדות החינוך הממלכתיים: גני הילדים, בתי הספר היסודיים והתיכוניים האמורים לספק חינוך שלם, מתמקדים יותר ויותר בהקניית ידע אינטלקטואלי ובמידה פוחתת והולכת בטיפוח התחומים האומנותיים. גם מוסדות החינוך המוסיקאלי – הקונסרבטוריונים והאקדמיות, מטפחים את האומנות בהדגשת ההישגיות והתחרותיות, וסוגרים את שעריהן בפני "הלא מוכשרים". "המוכשרים" נקלעים למרוץ תחרותי המציב מטרות (מבחנים) בזמן. על התלמיד להספיק כל שנה כמות חומר הנמדדת ומוערכת והלחץ הוא: לרוץ מהר קדימה, תוך הדגשת הערכים החיצוניים על פני הערכים הפנימיים.

תמונת מצב זו היא בבחינת מגמה כללית. חשוב לסייג אותה ולהדגיש כי ישנם מורים במוסדות רבים, מוסיקאים בעלי שעור קומה המרגישים בחוסר האיזון ומנסים לתרום לאיזון הרוחני. אך, אנשים אלה עם תרומתם החשובה, נותרים מבודדים בתוך המערכת ואין בכוחם לעצור את התהליך. ניתן גם למצוא בתי ספר יחידים שאינם מתאימים לתמונה שהובאה כאן.

המציאות בישראל קשורה כמובן להתפתחות התרבותית במערב. תרבות השירה האירופאית שהגיעה לשיא פריחתה באיטליה במאה ה-18 באומנות "הבל – קאנטו", נמצאה מאז בתהליך של שקיעה. בתי הספר לזמרה שהתבססו על ידע רוחני אינסטינקטיבי, בלתי מודע, הלכו ונכבשו על ידי גישות פיזיולוגיות – מכניות הרואות באדם מכונה שאפשר לשכללה בדרכים פיזיות גרידא. כבר בשנת 1868 אומרת הזמרת השבדית הגדולה ג'ני לינד: "הזמרה האמיתית אבדה מן העולם, כל מה שאדם שומע כזמרה אינו אלא צעקה או דיבור".

יחד עם זאת בכל תקופה קמים זמרים המצליחים, למרות "הכשרתם", להרים את הזמרה לגובה רוחני, בזכות כשרונם – מתנת השמים שבורכו בה. אך רבים אחרים נופלים קורבן לטכנולוגיות "פיתוח קול" המדגישות את ההיבט הפיזי על פני הרוחני, הולכת וחונקת את ביטוי הלב האנושי. "האדם השר" נמצא נלחץ ונבלם עד שהוא מוטל חסר אונים, כבול באזיקי החומרנות.

מהם אותם כבלים המונעים מאתנו לשיר בחופשיות? האם יכול האדם שאיבד את קולו החופשי למצוא אותו מחדש? האם ניתן לעזור לאותם אנשים המכונים "זייפנים", או שהם נכים חסרי תקווה? כדי לנסות לענות על שאלות אלה אשר אינן נשאלות בפומבי אך מעיקות על כולנו, יש צורך לחקור ולגלות את הסודות הכמוסים ביותר של המוסיקה. כגון: מהו כוח החיים במוסיקה? כוח שיכול להפיק רוח חיים בשורה של צלילים ולהפוך אותם לאמירה בעלת משמעות? אותו כוח נסתר האוחז בנו "כבחבלי קסם" כשאנו מאזינים לזמר או נגן דגול? האם יכול כל אדם לגלות כוח זה בתוכו ובאמצעותו להתבטא ביצירתיות? שאלות אלה חיות בנפשו של כל מוסיקאי ואוהב מוסיקה והן הוליכו את מחבר הרשימה, נגן קרן וסולן בתזמורת הקאמרית הישראלית (1979 – 1964), למסע לימודים שנמשך שבע שנים באנגליה ובגרמניה, תוך התמקדות בלימוד הזמרה ב"בית הספר לגילוי הקול".

בית ספר זה נוסד בראשית המאה על ידי הזמרת השבדית ולבורג ורבק סוורדסטרום (1879 – 1972) בהדרכתו ובתמיכתו של רודולף שטיינר. דרכו הוצגה בשלמות בספר שכתבה הזמרת "הדרך לגילוי הקול" – "Die Schule der Stimmenthüllung". הספר יצא לאור בברסלאו בשנת 1938 בגרמנית ותורגם מאז לשפות רבות: אנגלית, שבדית, צרפתית, איטלקית, ספרדית, הולנדית ועברית. יצירתה של "הדרך לגילוי הקול" נבעה באופן ישיר מהתנסותה של ורבק כזמרת. שנות ילדותה עברו עליה בסביבה כפרית. היא חוננה בקול משוחרר וחופשי, בעל מנעד רחב וגמישות רבה. כאשר החלה באופן שיטתי לאמן את קולה בגיל 15, היא איבדה בהדרגה איכויות אלה. השאיפה להשיג "קול גדול" פגעה בה. תוך כדי קריירה מקצועית של סולנית ראשית בבית האופרה בשטוקהולם, היא נעשית מודעת לעיוותים בדרך שירתה. בסופו של דבר היא מגיעה למשבר ומאבדת את קולה. בשלב זה מתחיל החיפוש אחר דרך חדשה.

לאחר מסע לימודים ברחבי אירופה היא מגיעה למסקנה שביכולתה להציל את עצמה רק בכוחותיה שלה. היא נזכרת בקולה כילדה ובצלילו הכסוף, ומגלה שצרוף האותיות NG מאפשר לה לכוון את הקול לכיוון חדש, אל מרכז המצח. זרימת האנרגיה שהייתה מכוונת לגרון וגרמה ללחץ על הקול, מכוונת כעת בכיוון ההפוך, כלפי מעלה, אל המצח ומחוצה לו. הצליל אינו נדחף החוצה בכוח אלא נשאב פנימה מתוך שחרור. נקודת המוצא לעבודה הקולית היא הכרת ישות הצליל, האידיאל הצלילי, המתבטא באלמנט החי, הזורם והמחבר בין הצלילים. קול האדם יכול יותר מהאידיאל הצלילי ככל שהוא צלול יותר, זורם ומשוחרר.

ורבק מפתחת סדרות של תרגילים הממקדים את תשומת הלב לניואנסים העדינים ביותר של הקול, המתגלים בהופעתו מהדממה וזרימתו אליה. התלמיד מכיר תחילה את "נשמת הצליל", החלק הזורם תמיד, המשתנה. בהמשך התהליך מתמלא קולו בהדרגה באיכות הזורמת הזאת ומגיע למלאות ולעושר צלילי. במקביל לכך, מתוך הבנה שהנשימה היא "הנהר הזורם עליו יכול הקול להינשא בחופשיות", לומד התלמיד להעמיק את הנשימה בסדרה של תרגילים המחברים תמיד לתנועה ולצליל.

במסגרת רשימה זו ניתן לשרטט רק בקווים מרומזים ובתמציתיות את שלבי התהליך, אולם חשוב לומר שזאת איננה טכניקה המציעה דרך קצרה או קלה. דרך זו מתייחסת לאדם כשלמות רוחנית, נפשית ופיזית. התלמיד

לומד להכיר את האלמנט הרוחני – ישות הצליל, ומאפשר לה להתגשם דרך נפשו וגופו. התמונה המתאימה לכך היא המוסיקה הזורמת מהקוסמוס, עוברת דרך ישות האדם וזורמת הלאה חזרה אל הקוסמוס. תמונה כזו מסייעת לאדם לפתוח את גופו ככלי נקי. התהליך מוביל להלך נפש של ענווה הנובעת מידיעה פנימית, שהתגלות הקול היא חסד הניתן לאדם כאשר הוא ראוי לקבלו. ורבק סוורדסטרום אומרת בספרה: "רגש הולך וגדל של צניעות וענווה מתעורר בקרבו של האומן והחוקר הרציני המתחיל להכיר ולהשתמש בעיקרון הזה של "התגלות" במעמקי ישותו, כאשר הוא ניגש לעבוד...". מכאן יהיה זה מובן שהתוצאות המושגות בדרך זו יהיו לא רק בעלות השלכות אומנותיות אלא נוגעות לחיים המוסריים של האדם." ("הדרך לגילוי הקול", הוצאת הרדוף עמ' 28).

"בית הספר לגילוי הקול" מאפשר לכל אדם לגלות את קול ולשחררו. כך נפתחת לפניו הדרך לבטא את היופי והשלמות שהמוסיקה על גווניה מכילה. אך ההליכה בדרך מחייבת את התלמיד להשתנות מבפנים. הוא מבין שהיופי הזורם יכול להתגשם רק כאשר האדם נפתח אליו בהכרת תודה. מתוך הניסיון שנצבר במרכזים באירופה ובישראל, אנו יודעים שכל אדם יכול לשחרר את קולו ולהתאחד עם "האדם השר" בתוכו. השירה יכולה לפעול ככוח זורם, מחבר ומאחד בחיים החברתיים והתרבותיים ולא כביטוי לבעלי כשרון בלבד.

בפרק "לסיום" בעמודים 124 – 123 ורבק סוורדסטרום אומרת: "עבודה מסוג זה תעניק לנו במתנה חוויה משותפת מן האש הצרופה הזאת, היכולה להאיר בנו את הידיעה אודות מטרתה האמיתית של האומנות: חום אנו מעלים מתוכנו, מתוך פעילות עצמית ולחום זה זקוקים אנו כל כך שכן הוא, הוא מקור כל החיים, ההתחיות והריפוי של טבענו האנושי. באמת כאשר בני אדם מסוגלים להאזין שוב ביראת קודש, בחוויה אומנותית שיש בה תום, אזי התלהבות אמיתית תמצא דרכה אל ליבותינו! זהו שיתן לנו את הכוח וכושר העמידה להלחם בכוחות הקרים, המקשיחים, הממיתים, אשר יותר ויותר רוצים להשליט עצמם מתוך התת-אנושי."

תמונת "האדם השר" שהוצגה בראשית המאמר משקפת למעשה את המציאות התרבותית של סוף המאה ה-20, ההולכת ונשלטת על ידי המטריאליזם התחרותי והאינטלקט הקר. כוחות אלה הם חלק חיוני ובלתי נפרד מתהליך האבולוציה של החברה האנושית ותרבותה. אך כאשר הם נותרים בלתי מאוזנים, הולכים ומתגברים הכוחות האגואיסטים, המפרידים ומפוררים את הרקמה החברתית עד כדי איום על עצם קיום החברה האנושית. מצוקת הניכור, הבדידות והקור מעוררת את בני האדם מחלום "הקדמה הטכנולוגית" והם מחפשים את חכמת הלב שאבדה.

בשלושה מישורים מתגשמת העבודה המעשית של "הדרך לגילוי הקול":
המישור החינוכי – כאשר נעשית עבודה מוסיקלית – חינוכית המבוססת על "הדרך לגילוי הקול" בתוך מערכת החינוך מגן הילדים ועד סוף התיכון.

המישור התרפויטי – כאשר הדגש הוא על ריפוי בעזרת תרגילי זמרה מתאימים. בכמה מרכזים באירופה נעשית עבודה זו בשיתוף פעולה עם רופאים.

המישור המוסיקאלי – אומנותי – כאשר התלמיד עושה מסלול לימוד מוסיקאלי, ויהא הרקע שלו חובבני או סולני ברמה אומנותית גבוהה. שיעורי גילוי הקול ניתנים בדרך כלל כשיעורים יחידניים ואת פרותיהם ניתן ליישם בעבודה קבוצתית או מקהלתית.

מתוך העבודה המעשית מתברר שגם אנשים הנושאים תווית של "זייפנים" במשך שנים רבות (ונחשבים למקרים אבודים בעיני הממסד המוסיקלי), הצליחו לאחר אימון סבלני לשחרר את קולם ולשיר "נקי". עובדה זו רומזת על התקווה הגדולה שדרך זו עשויה להביא לבני אדם.